

Mocenské struktury KNV a KV KSČ Pardubice mezi lety 1949–1960

posudek školitele

Monika Kabešová si zvolila téma své práce v návaznosti na práci diplomovou, kde se zabývala organizací voleb v pardubickém kraji v 50. letech. Téma je bezesporu důležité, neboť dlouho převažovala v pohledu na období stalinismu v Československu perspektiva celostátní a perspektiva pohledu na „režim“ zvnějšku. Autorka se pokusila o pohled odlišný, z regionu a zevnitř stranického aparátu. Předkládanou disertační práci se řadí ke skupině mladých historiků (např. Jakub Šlouf, Marián Lóži, Matěj Bílý) ukazujících velmi různorodé varianty komunistického vládnutí na různých místech republiky.

Pardubický kraj, který si autorka zvolila za geografický rámeček své analýzy, se jeví jako svého druhu český průměr. Byl jedním z nejmenších v republice, nebyl ani příliš průmyslový, ani příliš zemědělský, nelze říci, že by tvořil periferii nebo centrum země. Vzhledem k tomu, že jen malá část jeho území byla zasažena odsunem německého obyvatelstva, patřil k oblastem s relativně stabilizovanou sociální strukturou. Ačkoli nebyl na rozdíl od pohraničí vyloženou baštou KSČ, komunistická vláda se zde nemusela potýkat s příliš silnou náboženskou či rolnickou opozicí nebo protikomunistickým odbojem. Absence velkých průmyslových center patrně způsobila, že se zde příliš dramaticky neprojevovaly ani události spjaté s měnovou reformou.

Jádro práce tvoří kapitoly o životních drahách funkcionářů krajských a stranických orgánů v 50. letech. Autorčina základní metoda je historicko-sociologická. Pomocí zpracování biogramů desítek představitelů krajské samosprávy a stranického vedení ukazuje, že komunistické vládnutí bylo na této úrovni v rukou mladé a střední generace, většinou bez zkušeností s levicovou politikou z doby první republiky. Představitelé prvorepublikové KSČ pardubického kraje byli už mrtvi nebo odešli do centrálních orgánů. V čele kraje stanula skupina, která své politické zkušenosti většinou sbírala za protektorátu. Z autorčiny analýzy je zřejmé, že šlo obvykle o lidi z dělnických rodin, kteří se vyučili nějakému řemeslu, nepatřili tedy k nejnižší postavené části dělnictva nastupující po základní škole hned do zaměstnání, avšak maturant či vysokoškolák byl mezi nimi poměrně zřídka zjevem. Podobně jako v jiné literatuře se z práce zdá, že samospráva (Krajský národní výbor) byla víceméně podřízená straně, avšak nemířila sem patrně druhá liga stranických funkcionářů (platy zde byly vyšší).

Překvapivá je zjištěná míra obměny skupiny krajských funkcionářů. Autorce se sice nepodařilo bezpečně zjistit, zda hlavním činitelem v tomto procesu bylo pražské centrum,

nebo zda se takto samo obměňovalo centrum krajské, ale klonil bych se k první variantě. Krajští funkcionáři byli přesouváni buď už v souvislosti se stranickými čistkami, nebo ze zvyku nenechávat stranické funkcionáře dlouho na jednom místě případně kvůli osobnímu selhání ve svých funkcích. Krajští funkcionáři jsou tak přesouváni mezi stranickými a státními orgány, do centra, do jiných krajů, do okresů, na stranické školy. Občas bývají sesazováni a vylučováni za různá selhání. Nároky na ně kladené byly značné, např. internátní studium na politických školách nebo překládání z místa na místo muselo komplikovat rodinný život. Intenzita personálních obměn taktéž pravděpodobně poškozovala fungování krajských orgánů.

Autorkou popisovaná realita vedení pardubického kraje v 50. letech vzbuzuje weberovsky řečeno dojem spíše byrokratického než revolučně-charismatického panství. Nevyskytuje se žádný skutečně velký skandál typu odhalení vnitřního nepřítele, korupce, zneužívání pravomoci, neexistuje zde nějaký výrazný vůdce. Pokud je někdo odvolávám, pak je to za slabé pracovní výkony, nebo špatné vztahy k jiným spolupracovníkům. Největším skandálem byla příliš nákladná podniková oslava. Nikomu z odvolaných a vyloučených se toho mnoho nestalo, největším trestem bylo několikaleté vězení, které dostal krajský tajemník za údajné spojení se skupinou Šlinga a Švermové a za nevýhodné zakoupení psacích strojů pro sekretariát. Pokud si vybavíme atmosféru filmu Ucho vycházejícího z novely Jana Procházky, zobrazující rodiny pražských funkcionářů paralyzované strachem v době vrcholících politických procesů, z dokumentů shromážděných autorkou takovýto obrázek čtenář nezíská.

Z dokumentů stranického aparátu autorkou využívaných je velmi obtížné představit si vnitřní svět jejich aktérů. Byli to byrokraté mechanicky plnící své povinnosti? Případně fanatici, kteří chtěli vybudovat ráj na zemi? Nebo jim šlo hlavně o to mít se dobře? Malý význam kraje a jeho představitelů snad dokládá i to, že nikdo ze zdejších funkcionářů neudělal velkou celostátní kariéru, spíše tito lidé odcházeli na nějaká nižší obvykle úřednická místa. Můžeme jen spekulovat, jakou roli v tom hrála náhoda a jakou skutečnost, že rozvoj kraje nebyl pro pražské centrum prioritou, takže zde chyběly funkcionářům zdroje pro vytváření politického vlivu.

Autorka jen v jednotlivých případech dokázala zjistit, co se s těmito funkcionáři stalo později. Možná by stálo za to si položit otázku, jak byla v roce 1968 v Pardubicích diskutována zdejší doba stalinismu? Z žádného pardubického funkcionáře se nestal významný osmašedesátník, pravděpodobně většinou prošli po porážce reformního procesu prověrkami a

setrvali na méně významných úřednických postech až do důchodu. Můžeme jenom litovat, že nikdo z nich nezanechal paměti či jiné egodokumenty.

Jistou slabinu práce danou povahou dostupných archiválií spatřuji v tom, že se autorce podařilo jen velmi málo zrekonstruovat, co vlastně krajsští funkcionáři dělali, kromě toho že byli odvoláváni a jmenováni a organizovali volby? Nezdá se, že by příliš pronásledovali třídní nepřátele či organizovali budování těžkého průmyslu nebo kolektivizaci. Není úplně jasné, jaká byla náplň práce krajského vedení strany a jaká KNV. Z práce si čtenář odnáší obrázek krajských orgánů jako téměř kafkovského Zámku, kde se funkcionáři objevují ve funkcích a zase z nich mizí, podobni svatým na orloji.

Z práce si odnášíme alespoň v počátku 50. let dojem silně rozhádaného kolektivu, avšak méně se dovídáme, co bylo příčinou tolika konfliktů? Byl to pracovní stres daný mnoha náročnými úkoly z centra? Nebo to byla malá kompetentnost mnoha byrokratů, případně obavy z represí (vyloučení, zatčení)? Z autorčiny analýzy se nezdá, že by byl aparát počátkem 50. let místem, kde by toužil normální člověk pracovat, a převažuje zde únava a frustrace z mnoha úkolů. To je patrné z hodnocení pracovních kvalit jednotlivých funkcionářů autorkou často citovaných. Posudky většinou chválí pracovitost, loajalitu, samostatnost, avšak často vytýkají cholericnost a nadřazené jednání s lidmi.

Nezdá se ani, že by v tomto kraji měly nějaký význam další politické strany, spíše autorka potvrzuje obrázek, že existují jen formálně. V analýze se vůbec neobjevuje StB, o níž se dnes domníváme, že měla v tomto období značnou moc. Zasloužně se autorka věnuje vlivu žen ve vedení kraje a potvrzuje tezi o výrazném zvýšení jejich počtů ve funkcích po roce 1948, a snižování ve druhé polovině 50. let v souvislosti s byrokratickou stabilizací. Autorkou identifikované ženy se podobají svým sociálním profilem mužským funkcionářům, opět lze o mladou a střední generaci většinou dělnického původu.

Autorka spíše potvrzuje představu, že volby byly pouhou fasádou organizovanou z centra za účelem vytvoření zdání demokratičnosti a že vliv běžných lidí na výběr kandidátů byl velmi omezený. Rozsáhlá volební kampaň naznačuje, že volby byly především festivitou podobného typu jako oslavy Prvních májů. Nejzajímavějším zjištěním je vysoký podíl hlasů nesouhlasících s kandidáty v roce 1954, ještě vyšší než v roce 1948 a zároveň jejich radikální úbytek v roce 1957 (z 20 % na 1 %). Bylo to opravdu tím, že by se lidem začalo lépe dařit, případně že lépe fungovala propaganda? Nedošlo k nějaké změně organizace voleb, např. ztížení možnosti hlasovat proti?

V práci přítomné pojetí komunistického vládnutí spíše jako diktatury shora dolů se projevuje i v případě náhlého zrušení malých krajů v roce 1960. Autorka ukazuje, že zrušení

Pardubického kraje nevyvolalo v jeho vedení vážnější odpor, a to přestože byrokraté z Pardubic byli spíše poraženými tohoto procesu a do Východočeského kraje s centrem v HK jich přešlo poněkud méně než představitelů bývalého kraje Královéhradeckého.

Další diskusi by zasluhovala používaná terminologie. Autorka nejčastěji hovoří o elitách strany, avšak kladu si otázku, zda by nebylo bývalo přesnější používat pojem byrokraté či funkcionáři. Pojem elita vyvolává zdání nějaké skupiny převyšující ostatní svými schopnostmi (z fr. výkvět), což tito byrokraté podle mého názoru nebyli. Navíc pojem elita sugeruje dichotomický pohled na tehdejší společnost jako rozdělenou na vládnoucí elitu a ovládané masy, což je východisko paradigmatu totalitárního, od něhož autorka deklaruje odstup. Druhým problémem pojmu elita je nejistota, kde vlastně tato skupina končí a začíná běžný lid. Podobné slabiny má používaná kategorie režim, namísto níž by se nabízela kategorie vládnutí nebo politická moc. U kategorie režim taktéž není jasné, kde režim končí a začínají občané, a podobně jako elita pojímá kategorie režim společnost dichotomně, čímž dává za pravdu paradigmatu totalitarismu.

Pro další výzkum se nabízí několik otázek: K čemu vlastně krajské stranické a národní výbory byly? O čem rozhodovaly ve srovnání s okresy či pražským centrem? Jaká byla mentalita, habitus či myšlenkový svět jejich funkcionářů? Jak by vycházelo srovnání jednotlivých krajů Československa? Bylo by přínosné srovnávat fungování pardubického kraje v 50. letech s Východočeským krajem v letech 1960–1990, především s ohledem na otázku, nakolik je oprávněná teze o postupné byrokratizaci komunistického vládnutí?

Autorka přistupovala k tématu s neobyčejnou pílí a zájmem. Téma práce bylo poměrně náročné svou povahou pramenů (zápisy z jednání, kádrové posudky), z nichž bylo velmi obtížné rekonstruovat obrázek minulosti, zejména uchopit dějiny politických konfliktů tak, aby se nerozpadaly do tříště jednotlivých kauz a biogramů. Je možné, že zápisy z jednání zametly mnoho otevřených diskusí a nepříjemných informací pod stůl. Typ autorkou analyzovaných pramenů se taktéž velmi vzpírá využití pro dějiny každodennosti či myšlenkového světa funkcionářů. Vypreparovat z nich takovéto informace a překonat tak z pramenů se šířící dojem byrokratické nudy je úkol obtížný i pro velmi zkušeného badatele či badatelku, jak ukázala nedávná práce Pavla Koláře. Díky autorčině práci získáváme podrobný obrázek životních drah funkcionářů a funkcionářek střední úrovně a důkladný přehled konfliktů ve stranickém aparátu v okresech a centru pardubického kraje. Máme díky ní také k dispozici nová fakta osvětlující utvoření a zrušení tzv. malých krajů a detaily o průběhu regionálních voleb. Její obrázek stalinismu na Pardubicku je spíše obrázkem byrokratické diktatury než revolučního teroru. Autorka přináší důležité informace o zdejším

komunistickém vládnutí a její práce bude důležitým zdrojem informací pro historiky sledující životní dráhy komunistických funkcionářů. Disertační práci Mgr. Moniky Kabešové doporučuji k obhajobě.

doc. PhDr. Stanislav Holubec. PhD.

Praha 20.5. 2023